

Prof. dr. Tihomir KNEŽIČEK,

Rudarsko-geološko-građevinski fakultet Univerziteta u Tuzli

Srećko ŠKROBIĆ, dipl.ing.maš.

KREKA DO 1920. ZABILJEŽENA U FOTOGRAFIJI

Apstrakt: *Kreka je naselje u blizini Tuzle nastalo razvojem industrije inicirane austro-ugarskom upravom u BiH. Paralelno sa razvojem industrijskih objekata gradila su se stambena naselja u Kreki, poznata kao Kolone ili Radničke kolonije. Istovremeno sa razvojem industrije i naselja Kreka, počelo je bilježenje karakteristika Kreke foto tehnikom tj. fotoaparata. Prve fotografije na kojima je zabilježeno područje Kreke nastale su 1894. godine. Fotografije prikazuju industrijsku infrastrukturu Kreka i stambene jedinice u Kreki u periodu 1894. i 1895. godine. Osnovu za bilježenje područja Kreke tokom austro-ugarske uprave čini foto-album sa fotografijama Kreke i Tuzle koji je u vlasništvu obitelji Škrobić iz Tuzle. Foto-album je uredio Stjepan Škrobić, građevinski projektant koji je većinu profesionalne karijere boravio u Tuzli i gdje ima zaostavštinu. Fotografije su rađene u sepia tonu, dimenzija 17 X 12 cm u crtanom ramu na kartonskoj podlozi dimenzija 20,5 X 15,5 cm. Fotografije Kreke su dostupne i u Austrijskoj nacionalnoj biblioteci u Beču, a nastale su, kako je evidentirano u arhivu, 1898. godine. Fotografije iz biblioteke imaju vrlo slična obilježja kao fotografije obitelji Škrobić, a rađene su istom tehnikom, u istom formatu.*

Ključne riječi: *Kreka, Austro-ugarska, fotografija, Škrobić, Beč*

UVOD U NASTANAK FOTOGRAFIJE

Nakon izuma fotoaparata 1826. godine, masovnija primjena fotoaparata započela je proizvodnjom tzv. putničkih kamera (fotoaparata) koje su usavršene u Njemačkoj 1860. godine. Vrh popularnosti korištenja ovih

prenosivih putničkih kamera je bio u periodu 1895. do 1914. godine, a njihova primjena je zabilježena u Bosni i Hercegovini tj. Kreki još 1894. godine.

Razvoj fotografije u periodu 1850-1900. godine karakteriše razvoj procesa premazivanja staklene površine negativa rastvorom celuloznog nitrata, a zatim u tamnoj komori premazivanje još i srebrenim nitratom, kojeg je 1951. godine osmislio Frederic Schot Archer. Proces razvijanja fotografija se još nazivao i vlažni proces, jer su staklene ploče, dok su još uvijek bile vlažne, stavljane u fotoaparati i bile osvijetljene u procesu snimanja fotografije. Ekspozicija bi trajala 60 sekundi i duže, zatim bi se negativi razvili. Kada bi se negativ postavio ispred crne pozadine, dobio bi se pozitiv u obliku fotografije. Sličan postupak dobivanja pozitiva je premazivanje metalne ploče umjesto stakla sa istim efektom nakon razvijanja, gdje više nije bila potrebna dodatna crna pozadina.

Tek razvojem tzv. suhog procesa nanošenja emulzije na staklenu površinu negativa, kojeg je osmislio Richard Leach Maddox 1871. godine, omogućeno je da se emulzija na staklenoj površini negativa osuši i zatim uskladišti, a tako načinjeni negativni su se mogli iskoristiti mjesecima kasnije. Negativna strana ovog procesa je 4-6 puta duža ekspozicija za razliku od tzv. vlažnog procesa. Međutim 1878. godine otkrivena je fotografska emulzija, osjetljivija na svjetlost, koja je omogućila značajno kraće ekspozicije i po prvi puta u povijesti fotografije omogućeno je "trenutno" snimanje fotografija "snapshot" kakvo je i danas u primjeni, gdje nije bio apsolutno potreban tronožac ili neki drugi oslonac prilikom snimanja. Ovo je dovelo do razvoja manjih, prenosivih fotoaparata kojima se moglo snimati iz ruke.

Razvoj nove, osjetljivije emulzije na svjetlost dovela je i do promjene u konstrukciji fotoaparata. Osmišljen je mehanički okidač za veće brzine ekspozicije, za razliku od prethodnih konstrukcija fotoaparata gdje se ekspozicija vršila skidanjem poklopca objektiva. Mehanički okidač je postao uobičajen na fotoaparatom krajem 19. stoljeća.

George Eastman je 1885. godine izumio papirni film, a zatim 1898. godine i celuloidni film. Iste godine se pojavio i njegov fotoaparati koji je koristio celuloidni film nazvan "Kodak", jednostavan fotoaparati kutijastog oblika sa objektivom konstantne žarišne dužine i samo jednom ekspozicijom.

Prije početka 20. vijeka, Eastman je osmislio nekoliko modela ovog fotoaparata. Godine 1900. Eastman je osmislio pristupačan i jednostavan fotoaparati kojeg je nazvao "Brownie", koji je omasovio fotografiju, a određeni modeli ovog veoma popularnog fotoaparata su se mogli nabaviti do 1960 godine.

Razvoj negativa je istovremeno pratio i razvoj fotografskog papira. Godine 1847. Luis Desire Blanquart-Evrard je započeo komercijalnu eksploataciju fotografija na papiru na bazi negativa.

Prvi fotografski format papira 54 x 89 mm "Carte de Visite" ili CDv format patentirao je pariški fotograf Andre Adolphe Eugene 1854. godine, gdje se tanki fotografski papir lijepio na deblji karton dimenzija 64 x 100 mm. Do 1859. godine je sporo teklo širenje ovog formata fotografije, kad je fotograf Disideri objavio fotografiju Napoleona III u ovom formatu, što je načinilo ovaj format izuzetno popularnim i ubrzalo njegovo širenje u Evropi a kasnije i u Americi.

S početka 1870-tih godina, Carte de Visite format je zamijenio "Cabinet Cards" format fotografija većih dimenzija 110 x 170 mm, takođe zalijepljenih na deblji karton. Međutim, kvalitet fotografskog papira ostao je isti sve do sredine 1880-tih. Cabinet Cards format je ostao popularan sve do početka 20. stoljeća tj. do pojave Brownie fotoaparata, kada su "snapshot" fotografije postale masovni fenomen. Najranije fotografije Kreke urađene su, najvjerojatnije, putničkom kamerom u drvenom kućištu 13x18cm, proizvođača Carl Zeiss Tessar, 6.3/210 mm objektiv, koja je bila u upotrebi od 1890. godine do 1910. godine.

Slika 1. Carl Zeiss Tessar putnička kamera – fotoapararat

Kreka na fotografijama od 1894. do 1920. godine

Uspostavom Austro-ugarske uprave u Bosni i Hercegovini, prvenstveno se razvijala industrija, rudarstvo i saobraćajna infrastruktura. Kreka je ravničarsko područje na kojem nije bilo nikakve infrastrukture, pa tako ni stambenih ili drugih objekata. Ta pogodnost je omogućila izgradnju industrijskih, rudarskih, stambenih i drugih objekata u Kreki, koja je tako postala naselje koje je imalo elemente urbanog mjesta. Kreka je imala svoju poštu, poštanski žig, željezničku stanicu, sportske terene, bunare, vodovod, kasinu, rasvjetu i druge odlike mjesta. S obzirom da je razvoj industrije bio potpuno novi koncept rada, življenja i ekonomije u regiji, tadašnje vlasti su

nastojale da zabilježe taj razvoj, a fotografija je bila, pored pisane riječi, jedini način bilježenja povijesti. Zato je većina fotografija iz perioda vladavine Austro-ugarske monarhije sadržavala prikaze industrijskih i rudarskih objekata. Fotografije Kreke, prirodno, bile su rijetke. Čuvane se u privatnim zbirkama, u arhivama u Tuzli (Arhiv Tuzlanskog kantona i arhive industrijskih i rudničkih poduzeća) i u arhivama drugih gradova, među kojima je najznačajniji arhiv Austrijske nacionalne biblioteke u Beču.

Fotografije Kreke obitelji Škrobić

Najpoznatiji je serijal fotografija Kreke iz 1894. i 1895. godine koji je u vlasništvu obitelji Škrobić iz Kreke. Obitelj Škrobić se doselila u Kreku početkom prošlog stoljeća. Stjepan Škrobić doselio se iz Mostara sa suprugom i troje djece, a povod je bio posao građevinskog inženjera u rudniku Kreka. Do dolaska u Kreku, Stjepan Škrobić je već bio iskusan građevinski inženjer i prvi ovlaštenu građevinski projektant u Bosni i Hercegovini. Bio je starješina u austro-ugarskoj vojsci radeći na građevinskim projektima. Stjepan je iza sebe ostavio mnoge poznate građevine u Hercegovini, poput zgrade Hrvatskog kulturnog društva "Napredak", crkve uznesenja Marijina u Širokom Brijegu, kuće Marka Nuića, današnjeg županijskog suda u Mostaru i mnogih drugih. Stjepan je umro u Tuzli 1946. godine. Obitelj Škrobić je stanovala u Kreki u kući u čijem je dvorištu bio, a i danas je, najveći hrast u Tuzli, na mjestu gdje je kasnije izgrađena osnovna škola "Franjo Rezač". Stjepan Škrobić se bavio fotografijom i od sjećanja sačuvao vjerovatno prvi foto-album u Tuzli u kojem su fotografije Tuzle, Kreke i Podrinja koje datiraju iz 1894. i 1895. godine. Interes prema fotografiji i bilježenju povijesti pokazali su i mlađi članovi obitelji, pa tako danas unuk Stjepana Škrobića, Srećko Škrobić digitalnim fotoaparatom bilježi ambijent Tuzle i drugih krajeva koje posjećuje.

Slika 2. Stjepan Škrobić – građevinski projektant za vrijeme službovanja u austro-ugarskoj vojsci

Zbirna fotografija je obiteljsko naslijeđe Srećka Škrobića, čiji preci su radi posla došli u Kreku. Zbirka sadrži 42 fotografije, od kojih 11 se odnosi na Kreku i okolinu.

Fotografije su u sepia tonu (sivo-crvenkaste boje) što je tipično za rani period izrade fotografija. Rađene su u Cabinet Card formatu fotografije dimenzija 17 X 12 cm koje su postavljene u crtani ram na tvrdu kartonsku podlogu dimenzija 20,5 X 15,5 cm. Na fotografijama u vlasništvu obitelji Škrobić rukom je ispisan opis motiva fotografije i godina, dok iz istog serijala fotografija koje se nalaze u Austrijskoj nacionalnoj biblioteci ima informacija koji su motivi na slikama, ali nema godine. Motivi na fotografijama su prepoznatljivi industrijski i rudarski objekti u Kreki, ali i panorame na kojima se vidi širi spektar objekata i tadašnjeg ambijenta u naselju Kreka. Primijetna je oštećenost fotografija, što je i očekivano za foto-dokumente napravljene prije 125 godina, a u nastavku je prikazan serijal fotografija napravljenih na prostoru Kreke.

Slika 3. Solana u Simin Hanu gdje je na fasadi objekta ispisan naziv Franz Joseph Saline, 1894.

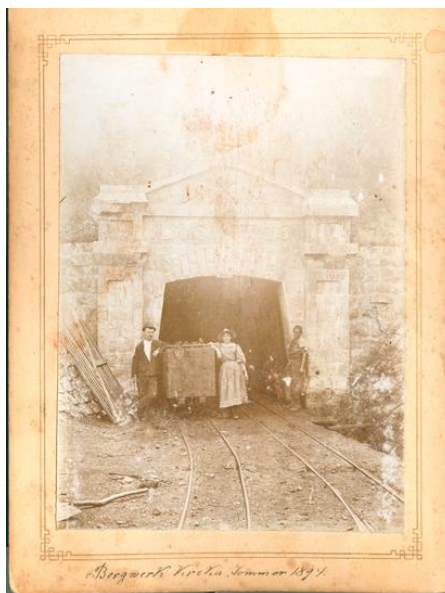

Slika 4. Panorama Kreke iz 1894. gdje se uočava nenaseljenost područja Kreke i okoline

Slika 5.

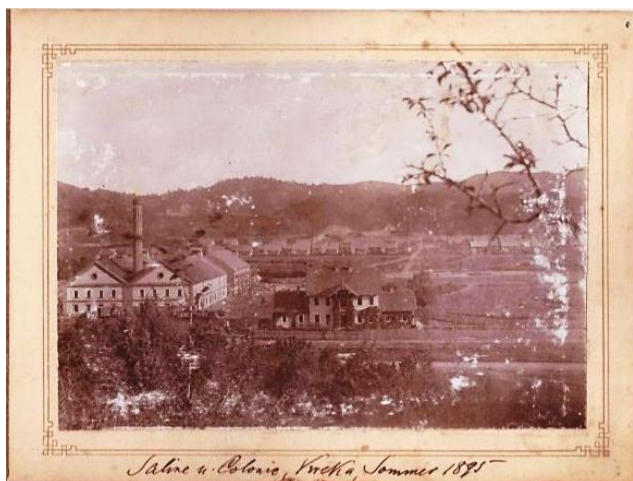

Slika 6.

Slika 5. Ulaz u rudničko okno Vilma 1894. (vertikalni silazak u jamu), uglj se uglj izvezio drvenim vagonetima. Toranj je od drvenih greda, vidljiva užad za spuštanje i podizanje lifta za transport radnika i uglja. Na ulazu piše Vilma schacht sa rudarskim znakom dva čekića, ispred rukovodno osoblje i radnici. Uočljiv je veliki broj djece radnika.

Slika 6. Ulaz u potkop Vilma 1894. (horizontalni i kosi ulazak u jamu) gdje se uglj izvezio drvenim vagonetima. Iznad ulaza u jamu piše Vilma Süd Stollen, a na slici dominiraju muškarac u rudarskoj uniformi i šljemu, drži rudarsku lampu u ruci, i djevojka sa čizmama na nogama i rudarskom lampom u ruci. Desno je mladić - lokalni radnik.

Slika 7. Pogled na prve objekte solane u Kreki, 1895, dio još u izgradnji, desno kuća direktora Solane, a u pozadini radnička kolonija u Kreki. Iza kolonije vidi se usječen put u brdu kojim je išla željeznica u dužini od 1.200 m za rudnik uglja na Krojčici.

Slika 8. Kuća direktora solane u krupnom planu. Na drvenom balkonu uočljiv je rudarski znak dva čekića, što ukazuje da je uprava solane bila u znatnoj mjeri oslonjena na rudarsku tradiciju, a i rudnici uglja su bili pod upravom Fabrike soli sve do 1895. godine.

Slika 9. Pogled na radničku koloniju u Kreki 1895. U pozadini usjek za željezničku prugu prema rudniku Krojčica.

Slika 10. Pogled sa Moluha na područje okna Vilma 1895. Vidljivi vagoni u lijevoj strani slike, a u prvom planu dijelovi ciglane za sušenje opeke.

Slika 11. Panorame predjela između Kreke i Tuzle 1895. U daljini Tuzla vidljivi objekti crkve, džamija i dijela južnog logora. Predio između Kreke i Tuzle je bio vrlo slabo naseljen, ali je postojala drumska infrastruktura (zemljani put).

Slika 12. Mehana na putu iz Kreke za Tuzlu 1894.

Slika 12. Ambijent Moluha 1894. ilustruje fotografiju djevojčice sa elementima pejzaža koji dominira brdom Moluhe. Sa brda Moluhe se vidi dolina rječice Jale i ključni industrijski objekti u Kreki. Moluhe su jedno od najstarijih naselja u Tuzli, a locirano je u neposrednoj blizini rudarskih objekata, pa se i jedan od najznačajnijih rudnika uglja u regiji dobio naziv po toponimu Moluhe.

Fotografije Kreke iz Austrijske nacionalne biblioteke

Fotografije Kreke koje su dostupne u Austrijskoj nacionalnoj biblioteci u Beču nastale su, kako je evidentirano u arhivu, 1898. godine. Imaju vrlo slična obilježja kao fotografije obitelji Škrobić. Fotografije su u sepia tonu. Dimenzije fotografija su nepoznate, postavljene u štampani ornamentni ram na tvrdu kartonsku podlogu. Motivi na fotografijama su prepoznatljivi industrijski i rudarski objekti u Kreki, a opis fotografije je na mađarskom i njemačkom jeziku.

Slika 13. Primitivni način dobivanja soli iskuhavanjem, a na fotografiji je lokalni solar koji miješa zasoljenu vodu kašu u metalnoj tavi oslonjenoj na kamenu zidanu peć.

Slika 14. Vađenje soli čakljama iz kazana prikazano je u pozadini fotografije, a u prednjem planu je transport soli visećim vagonetima od kazana do sušnice u fabrici soli.

Slika 15. Pogled na Fabriku soli Kreka u ranoj fazi izgradnje, a ispred fabrike je uočljiva uskotračna željeznička pruga Doboj-Simin Han.

Slika 16. Manualni utovar uglja u vagone na utovarnoj rampi jame Vilma, prvog rudnika uglja na području Kreke. Uočljivo je da se utovar vrši na dva nivoa u paralelno postavljene vagone koji se transportuju željeznicom.

Fotografija uprave rudnika Kreke

Fotografija uprave rudnika Kreka iz 1906. godine je fotografisana istom tehnikom kao ranije fotografije Kreke. Nije poznat izvor fotografije niti tehnički detalji. Fotografija je jedna od prvih kolektivnih fotografija na kojima je ispisan naziv Kreka, a fotografija je nastala 13.8.1906. godine.

Slika 17. Uprava rudnika Kreka 1906. godine

Uočljivo je da u periodu od početka razvoja fotografije do 1920. godine, motivi Kreke se odnose na industrijske objekte, urbanu sredinu i na kolektivne fotografije. Nije poznato da ima fotografija pojedinaca (portret ili cjelokupna figura) ili fotografija članova obitelji, za razliku od fotografija napravljenih u Tuzli, gdje ima više primjera fotografija pojedinaca i obitelji. U serijalu fotografija obitelji Škrobić iz 1894. godine nalazi se i nekoliko fotografija sa motivima Tuzle i tuzlanskih uglednih osoba.

ZAKLJUČAK

Kreka kao industrijsko i stambeno naselje se prvi put pojavljuje na fotografijama rađenim 1894. godine. Fotografije prikazuju tadašnji izgled industrijskih objekata u Kreki, primarno Solane i Rudnika uglja Kreka, kao i panoramske prikaze naselja Kreke i Moluha. Fotografije su sačuvane u fotoalbumu građevinskog projektanta Stjepana Škrobića koji je sa obitelji živio u

Kreki, a i danas u Tuzli žive potomci sa prezimenom Škrobić. Serijal fotografija dostupan u bečkoj biblioteci, iz istog perioda nastanka Škrobićevih fotografija, prikazuje slične motive, a rađene su istom tehnikom i u istom formatu. Zahvaljujući fotografskom bilježenju Kreke, očuvala se autentičnost industrijskih i rudarskih objekata koji su građeni u doba Austro-ugarske uprave u Tuzli, kao i širi panoramski pregled rudničkih kolonija i prostora koji gravitiraju području koje označava Kreku.

Reference i izvori informacija

1. Internet izvori - <https://www.onb.ac.at/en/>,
<https://fotografija.hr/poceci-fotografije-camera-obscura/>,
<https://opusteno.rs/nauka-f29/kako-je-nastala-fotografija-t5418.html>
2. Knežiček Tihomir, korespondencija i lični saznanja, Tuzla 2018.
3. Monografija "100 godina Fabrike soli Tuzla", Tuzla 1985.
4. Monografija "Solana 125 godina", Tuzla 2010.
5. Monografija "Sto godina rudnika lignite Kreka 1885-1985", Tuzla 1985.
6. Monografija "Stotinu dvadeset godina Kreke 1885-2005", Tuzla 2006.
7. Škrobić Srećko, foto-album i dokumentacija Stjepana Škrobića, Tuzla 2018.
8. Trifković Dragiša, Tuzlanski vremeplov (5 tomova), Tuzla 1981, 1983, 1988, 1990 i 1997.
9. Zbornik radova "90 godina industrijske proizvodnje soli u Tuzli", Tuzla 1975.
10. Vlatković Zorica, Nastanak i razvoj modne fotografije, Diplomski rad, Grafički fakultet, Zagreb 2012.

Prof. dr. Tihomir KNEZICEK
Srecko SKROBIC, B.Sc.

KREKA UNTIL 1920. RECORDED IN PHOTOGRAPHY

Abstract: *Kreka is a settlement near Tuzla created by the development of industry initiated by the Austro-Hungarian administration in Bosnia and Herzegovina. In parallel with the development of industrial buildings, residential settlements in Kreka were being built, known as Columns or Workers' Colonies. Simultaneously with the development of the industry and settlement of Kreka, recording of characteristics of Kreka began with phototechnics, ie. cameras. The first photographs of the Kreka area were recorded in 1894. The photographs show the industrial infrastructure of Kreka and the residential units in Kreka in the years 1894 and 1895. The basis for recording the Kreka area during the Austro-Hungarian administration is a photo album with photographs of Kreka and Tuzla, owned by the Skrobic family of Tuzla. The photo album was edited by Stjepan Skrobic, a construction engineer who has spent most of his professional career in Tuzla and where he has a legacy. Photographs were made in sephia tone, measuring 17 X 12 cm in a cartoon frame on a cardboard substrate, measuring 20.5 X 15.5 cm. Kreka photographs are also available at the Austrian National Library in Vienna and were recorded in 1898. The photographs from the library have very similar features to those of the Skrobic family, and were made using the same technique, in the same format.*

Keywords: *Kreka, Austro-Hungary, photography, Skrobic, Vienna*